

*До спеціалізованої вченої ради Д. 41.086.04
Національного університету
«Одеська юридична академія»
65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23*

ВІДГУК

**офіційного опонента Мороз Галини Василівни
на дисертацію Попової Анни Олександрівни на тему «Правова
охорона земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право**

Висока актуальність дисертації Попової Анни Олександрівни на тему «Правова охорона земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні» зумовлена нинішніми викликами, пов'язаними із фактично незадовільним якісним станом земель в Україні та пошуком ефективного організаційно-правового механізму їх охорони, відтворення та збереження. Незбалансоване ведення сільського господарства, засмічення, забруднення та псування земель відходами виробництва та життєдіяльності людини речовинами, шкідливими для життя та здоров'я людей та всього довкілля, призвело до погіршення фізичних, фізико-хімічних властивостей ґрунтів, масового порушення природного біоценозу ґрунтової мікрофлори. Як зазначається в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затвердженій Законом України від 21.12.2010 р., стан земельних ресурсів України близький до критичного. За період проведення земельної реформи значна кількість проблем у сфері земельних відносин не лише не розв'язана, а й загострилася. Серед засобів забезпечення безпеки і якості земельних ресурсів першочергова роль належить праву. Відтак, регулятивне значення нині чинних нормативно-правових актів з питань охорони земель, в тому числі від забруднення небезпечними речовинами, підлягає сумніву. Це, своєю чергою, вимагає виходу на нові рубежі змісту теоретичних досліджень і практики їх

втілення в законодавчих актах, які покликані закріпити інноваційні методи і підходи, норми і принципи екологічно доцільної поведінки держави. Запропоноване авторкою дослідження проведене власне під кутом характеристики та подальшого вдосконалення правових механізмів регулювання відносин щодо охорони земель від забруднення небезпечними речовинами.

Аргументи, представлені в роботі при обґрунтуванні актуальності дослідження, є цілком підставними і беззаперечними. Дисертантом слушно вказується на факт забруднення земель небезпечними речовинами, яке досягло останніми роками небачених масштабів. Катастрофою планетарного масштабу визнана аварія на Чорнобильській АЕС, яка спричинила високий рівень забруднення. Ресурси, необхідні для подолання наслідків катастрофи такого масштабу, виходять далеко за межі економічних, технологічних можливостей окремої країни і вимагають, безумовно, об'єднаних зусиль світового співтовариства. Тому значну увагу в роботі відведено питанням міжнародного співробітництва. Виходячи із вищезазначеного, метою дослідження стало формування теоретичних засад та розробка на їх основі пропозицій і практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового забезпечення охорони земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні. Досягненню мети передувало розв'язання визначених дисертанткою завдань, і, як показав зміст роботи, ці завдання нею успішно вирішені.

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні положення, висновки і рекомендації, представлені у дисертації А.О. Попової, є достатньо аргументованими. Використання широкого кола науково-теоретичних, методологічних, емпіричних джерел як національного, так і зарубіжного, міжнародного характеру, на які посилається автор, свідчить про високий рівень її фахової обізнаності і підготовки. Перелік використаної літератури налічує 365 найменувань. Дисертант виявила належний рівень знання та вміння аналітичного опрацювання вітчизняної та іноземної наукової літератури не

тільки земельно-правового та еколого-правового характеру, а й неюридичного змісту.

Структура дисертації обумовлена завданнями дослідження і відповідає внутрішньому логічному зв'язку його етапів. Основний зміст роботи включає вступ, 3 розділи, поділених на 9 підрозділів, висновки.

Автором застосовано різноманітні методи наукового аналізу досліджуваних проблем, здійснена критична оцінка положень чинного законодавства. В процесі дослідження було використано широкий спектр як загальнонаукових (філософських), так і спеціальних методів та прийомів наукового пізнання, застосування яких дало можливість всебічно проаналізувати об'єкт дослідження, а саме: діалектичний, метод аналізу і синтезу, формально-логічний, системний метод, історико-правовий, порівняльно-правовий, прогностичний, метод тлумачення правових норм та інші методи наукового пізнання. Всі ці методи застосовані у взаємозв'язку та взаємодії, відповідно до поставленої мети та завдань. У дисертації матеріал викладено юридично грамотно та логічно.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в роботі. Зміст та основні положення роботи ґрунтуються на засадничих положеннях правової доктрини, власних об'єктивних теоретичних аргументах і судженнях та є достовірно обґрунтованими. Дисертація відповідає необхідним вимогам щодо наукової новизни. Робота є одним з перших в науці земельного права системним комплексним дослідженням правової охорони земель від забруднення небезпечними речовинами, що ґрунтується на комплексному аналізі теоретичних джерел, в тому числі, зарубіжних напрацювань вчених різних галузей наук, системному тлумаченні правових джерел (національного та міжнародного законодавства, джерел права іноземних держав), практики реалізації відповідної діяльності, на підставі чого обґрунтовані нові наукові положення, рекомендації і пропозиції щодо подальшого вдосконалення правового регулювання відповідних відносин.

Висновки, отримані дисертантом у ході дослідження, є обґрунтованими й достовірними.

Насамперед, варто відзначити теоретико-методологічний характер першого розділу роботи, в якому закладені ґрунтовні підвалини до розуміння земель, забруднених небезпечними речовинами як об'єкта правової охорони. Дисертант, на підставі узагальнення та критичного аналізу змісту законодавчих актів і нормативних документів, в яких регламентуються питання забруднення земель небезпечними речовинами, обґрунтовує юридичні ознаки таких земель. З практичної точки зору запропонована система юридичних ознак земель, забруднених небезпечними речовинами слугує орієнтиром в забезпеченні можливості оцінки реальних загроз, спричинених забрудненням земель небезпечними речовинами для вжиття в подальшому відповідних заходів (превентивних та охоронних).

Задля пошуку нових, дійсно ефективних шляхів вирішення проблем, пов'язаних із охороною земель, забруднених небезпечними речовинами автором дослідження у першому підрозділі проведений аналіз процесу історичного розвитку законодавства щодо правової охорони земель від забруднення небезпечними речовинами на території сучасної України, запропоновано відповідну періодизацію, визначено особливості того чи іншого періоду, акцентовано на позитивних та негативних аспектах.

Новаторський підхід до характеристики теоретичних аспектів теми дозволив дисертанту вийти на цілком логічну та науково обґрунтовану систему принципів правової охорони земель від забруднення небезпечними речовинами (стор.63).

Вбачається новизна і у розробленій системі заходів планування та контролю у галузі використання й охорони земель щодо джерел забруднення, серед яких: 1) визначення потенційних джерел ризиків, їх ідентифікація та окреслення фактичних територіальних зон впливу; 2) розміщення захисних лісових насаджень уздовж доріг з інтенсивним рухом автомобілів, навколо електростанцій, заводів і підприємств металургійної та хімічної промисловості; 3) зниження до мінімуму кількості населення, що проживає чи працює на

забруднених територіях; 4) визначення меж забруднених земель; 5) створення реєстру забруднених земель; 6) застосування принципу «забруднювач платить» залежно від інтенсивності та обсягів забруднення земель; 7) вилучення з цивільного обігу чи обмеження обігу земель, забруднених небезпечними речовинами.

Новим і науково значущим є проведений у третьому розділі роботи порівняльний аналіз особливостей застосування заходів щодо правової охорони земель від забруднення небезпечними речовинами у природоохоронному і земельному законодавстві держав пострадянського простору та виділення двох підходів до законодавчого закріплення заходів правової охорони земель від забруднення небезпечними речовинами у земельному законодавстві деяких інших держав: 1) консолідованого, який полягає у закріпленні заходів правової охорони у межах одного структурного підрозділу спеціального кодексу як в Україні, так і в Республіках Таджикистан, Узбекистан, Казахстан; 2) інституційного, який полягає у визначенні таких заходів у межах різних структурних підрозділів спеціального кодифікованого акту, як у Республіці Абхазії.

Все це дало змогу запропонувати конкретні зміни і доповнення до існуючих правових актів, спрямовані на підвищення їх регулятивної цінності та ефективності застосування. Зокрема, слушною є думка автора про доцільність включення до Земельного кодексу України статті 167-1, що визначатиме заходи охорони земель, забруднених унаслідок аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Беззаперечною є й пропозиція автора щодо доцільності використання позитивного досвіду законодавчого регулювання країн-членів ЄС у галузі охорони земель від забруднення небезпечними речовинами в нашій державі і впровадження правових механізмів, закладених в Орхуській конвенції та Конвенції про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну діяльністю, небезпечною для навколишнього середовища.

У дисертації наводяться аргументи й на удосконалення певних наукових суджень, теорій, положень. Так, автором удосконалено поняття «охорона земель від забруднення небезпечними речовинами», «правова форма охорони

земель від забруднення небезпечними речовинами», визначено природничі ознаки земель, що забруднені небезпечними речовинами.

У зв'язку із вищенаведеним можна дійти висновку щодо оригінальності, самостійності та наукової новизни дисертаційної роботи, яка подана на рецензування.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином відображені в наукових статтях, інших наукових публікаціях, апробовані на значній кількості конференцій. Зміст автореферату відповідає змісту дисертації та є ідентичним основним положенням дисертації. Автореферат повністю відображає структуру роботи та основні результати проведеного дослідження.

Водночас, позитивно оцінюючи актуальність проведеного дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність отриманих результатів, високий теоретичний рівень і практичну значущість висновків, слід вказати на окремі зауваження щодо певних положень роботи, які потребують уточнення.

1. Виважено і ґрунтовно підходить дисертант до визначення поняття «правова охорона земель від забруднення небезпечними речовинами» (стор.56). В ході виведення відповідної дефініції, автор докладно розглядає основні напрями, можливі превентивні засоби правової охорони різних категорій земель від забруднення, серед яких встановлення заборон та обмежень на певні види господарської діяльності, що порушують правовий режим земель, встановлення охоронних, санітарно-захисних зон, зон санітарної охорони, визначення чіткої системи критеріїв безпечного використання земель і ґрунтів, що опосередковуються системою гранично допустимих нормативів можливого негативного впливу на стан земель тощо. Для кращого розуміння їх суті, цілей, призначення доцільно було б в якості певного узагальнення уніфікувати і запропонувати систему пріоритетних (основних, базових) та додаткових (факультативних, допоміжних) напрямків правової охорони земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні.

2. На стор. 98 дослідження дисертант обґрунтовує необхідність доповнити ст. 21 Закону України «Про Державний земельний кадастр» положенням про те,

що відомості щодо земель, забруднених небезпечними речовинами, вносяться до Державного земельного кадастру на підставі результатів, отриманих у процесі проведення екологічної експертизи і моніторингу земель. Хотілося б почути від авторки додаткову аргументацію стосовно даної пропозиції, оскільки на сьогодні інститут екологічної експертизи дещо втратив свою актуальність у зв'язку із прийняттям Закону України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII «Про оцінку впливу на довкілля».

3. З огляду на те, що в Україні відбувається зростання обсягів утворення відходів, у тому числі хімічно небезпечних, значно поширюються площі несанкціонованих звалищ тощо, особливу практичну цінність мають положення роботи щодо адаптації законодавства України у сфері поводження з відходами із законодавством ЄС. Серед складових такої адаптації автором вказано на необхідність визначення переліку законопроектних робіт у цій сфері (стор.148). Хотілося б на захисті почути, які саме проблеми у цьому контексті потребують невідкладного вирішення та врегулювання та чи існують на сьогодні вже певні напрацювання в цьому напрямку.

4. Дослідження містить досить конструктивну пропозицію щодо необхідності розробки та прийняття Закону України «Про господарську діяльність на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення унаслідок Чорнобильської катастрофи», сформульовану на підставі проведеного аналізу зарубіжного досвіду у сфері подолання наслідків радіаційних катастроф та здійснення господарської діяльності на радіаційно забруднених територіях. Вбачається, що ще більшої ґрунтовності дослідженню додала би систематизація усіх розглянутих положень зарубіжного законодавства та на цій основі запропонована загальна структура такого закону.

5. На увагу заслуговує висновок дисертанта щодо необхідності впровадження Концепції щодо охорони земель від забруднення небезпечними речовинами, а також розроблення і прийняття регіональних і загальнодержавних програм, в яких окремим розділом мають розглядатися питання охорони земель від забруднення небезпечними речовинами (стор. 167). Дана пропозиція вимагає додаткового обґрунтування в контексті аналізу

попереднього досвіду нашої держави в прийнятті подібних концептуальних програмних документів, їх ефективності.

Втім, висловлюючи наведені зауваження, слід зазначити, що вони не є суттєвими і у своїй більшості є дискусійними або носять рекомендаційний характер або ж торкаються тих питань, які були не в повній мірі обґрунтованими чи аргументованими. І хоча вони слугують приводом для обговорення та дискусії в ході публічного захисту дисертаційного дослідження, проте не впливають на раніше висловлену загальну позитивну оцінку роботи.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх використання:

- у науково-дослідній роботі – для проведення подальших наукових пошуків у сфері розвитку правової охорони земель від забруднення небезпечними речовинами;

- у навчальному процесі – при викладанні і розробці навчальних методичних матеріалів теоретичних курсів «Земельне право України», «Аграрне право України» та спецкурсів земельно-правового спрямування «Набуття та реалізація прав на землю в Україні», «Управління земельним фондом України», «Забезпечення прав на землю», «Особливості розгляду та вирішення земельних спорів в Україні», «Міжнародно-правова охорона навколишнього природного середовища» (в роботі додається Акт про впровадження наукових розробок у навчальну та науково-дослідну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія» від 10 жовтня 2017 року);

- у правотворчій діяльності – при подальшій розробці і вдосконаленні законодавства стосовно правової охорони земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні;

- у правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики впровадження норм діючого законодавства у сфері охорони земель від забруднення небезпечними речовинами

Дисертаційне дослідження Попової Анни Олександрівни на тему «Правова охорона земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні» виконане на належному науково-дослідницькому рівні, містить науково обґрунтовані

теоретичні результати, які є особистими здобутками авторки, мають практичну цінність і позитивне значення для подальшого розвитку науки земельного права. Дисертація є цілісною, завершеною науково-прикладною працею. Наукові положення, висновки, рекомендації дисертантки належним чином аргументовані, достовірні та новітні. Рецензована дисертація містить раніше не захищені наукові положення та отримані автором нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності спрямовані на розв'язання важливої наукової проблеми щодо правової охорони земель від забруднення небезпечними речовинами.

Загальний висновок. За змістом, методологічною основою, характером сформульованих в роботі висновків дисертаційне дослідження відповідає вимогам пп. 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року (з наступними змінами), а дисертант – Попова Анна Олександрівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право.

Офіційний опонент –

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри трудового, екологічного

та аграрного права ДВНЗ «Прикарпатський

національний університет імені Василя Стефаника»

 **Г.В. Мороз**

